

ECONOMY

ДЕРЖАВА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ*аспірант Ольга Тиха**Україна, Львів, Львівський національний університет ім. Івана Франка*DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31072019/6592**ARTICLE INFO****Received:** 20 May 2019**Accepted:** 19 July 2019**Published:** 31 July 2019**KEYWORDS**social protection,
state regulation,
social security,
social security.**ABSTRACT**

The purpose of the article is to reveal the role of the state in the field of social protection of the population, to analyze the tendencies of development of budget financing of social security in Ukraine and to offer ways to improve the reform of the sphere of social protection of the population. The article describes the priority directions of the activity of the state and institutional features of the interaction of the legislative and executive power in the field of social protection, developed an adaptive model of state regulation of the sphere of social protection in the context of decentralization, analyzed the dynamics of spending on social protection and social security.

Citation: Ольга Тиха. (2019) Derzhava v Systemi Sotsialnoi Bezpeky v Ukraini: Instytutsiyni Aspekt. *World Science*. 7(47), Vol.2. doi: 10.31435/rsglobal_ws/31072019/6592

Copyright: © 2019 Ольга Тиха. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

В умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів у світовій економіці на особливу увагу заслуговує вирішення проблеми ефективного регулювання національної соціальної політики, а відтак і сфери соціального захисту населення з боку держави. Забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку країни передусім залежить від участі держави у формуванні, регулюванні та коригуванні тих процесів, які впливають на добробут кожного індивіда.

За останні роки відбулась чимала трансформація стану соціального захисту в Україні, а саме через воєнні дії на сході країни. Це зумовило зростання безробіття, масове зубожіння населення, відтік економічно-активного населення за кордон, зростання рівня смертності та кількості осіб, що потребують соціального захисту через втрату працездатності. Такі виклики і обмежені фінансові ресурси держави вказують на потребу в максимальному впровадженні активної політики соціального захисту населення та пошуку ефективних напрямів щодо реформування та вдосконалення сфери соціального захисту та соціального забезпечення.

У наукових дослідженнях економічного спрямування питанням соціального захисту населення та соціального забезпечення приділили увагу такі вітчизняні науковці та практики, як: О. Кириленко, Д. Ковалевич, Б. Малиняк, К. Павлюк, О. Степанова. Проте аналіз досліджень, які існують у даній сфері, дає змогу визначити, що проблеми державного регулювання сфери соціального захисту та бюджетного фінансування соціального забезпечення є актуальними, а тому вимагають подальших досліджень, що сприятимуть покращенню рівня життя населення та української економіки.

Метою статті є розкрити роль держави у сфері соціального захисту населення, проаналізувати тенденції розвитку бюджетного фінансування соціального забезпечення в Україні та запропонувати шляхи до вдосконалення реформування сфери соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із пріоритетів діяльності держави є виконання соціально-захисної функції. Для цього утворені структури законодавчої та

виконавчої влади у сфері соціального захисту населення. Діяльність держави щодо регулювання сфери соціального захисту здійснюється за такими напрямками:

- встановлення державних соціальних стандартів та гарантій;
- розроблення та затвердження державних соціальних програм;
- реагування та вирішення соціальних викликів;
- призначення соціальних виплат та регулювання порядку здійснення надання соціальних послуг;
- організація та реалізація інших заходів соціального захисту;
- виконання міжнародних зобов'язань щодо забезпечення соціальних прав людини.

Для чіткого уявлення ролі держави у сфері соціального захисту представимо систематизування основних органів законодавчої та виконавчої влади та їх повноважень. (Табл.1)

Табл.1. Інституційні особливості взаємодії законодавчої та виконавчої влади у сфері соціального захисту в Україні

Органи законодавчої та виконавчої влади	Повноваження у сфері соціального захисту
1	2
Центральний рівень	
Верховна Рада України	Прийняття законів у сфері соціального захисту населення; затвердження загальнодержавних програм соціального розвитку, рівня соціальних гарантій та Державного бюджету, яким визначено видатки на соціальний захист населення.
Президент України	Видання указів та доручень у сфері соціального захисту населення; право законодавчої ініціативи; призначення міністра соціальної політики України та голову правління Пенсійного фонду України, керівників центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, які забезпечують здійснення державної політики щодо соціального захисту населення.
Кабінет Міністрів України	Розробка та внесення на затвердження Верховної Ради України законопроектів щодо основних питань соціальної політики; виконання соціальних програм щодо відтворення фізичного, інтелектуального й трудового потенціалу; створення інституційних та соціально-економічних засад для задоволення потреб та інтересів різних соціальних верств населення.
Міністерство соціальної політики	Пошук та вирішення соціальних проблем населення; реалізація державних соціальних програм; здійснення фінансування окремих видатків на соціальний захист; створення концепцій щодо розвитку сфери соціального сфери.
Комітет з питань соціальної політики та праці	Регулювання державної політики у сфері соціального захисту населення, державного соціального страхування, соціальних гарантій; забезпечення умов для достатнього життєвого рівня людини та гарантій повернення заощаджень населенню.
Пенсійний фонд України	Здійснення управління системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; облік страхових внесків; призначення та виплата пенсії, а також інших соціальних виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України; здійснення контролю за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду України.
Фонди соціального захисту інвалідів, соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, соціального страхування з тимчасової втрати працездатності	Сприяння та надання умов роботодавцям для створення спеціальних робочих місць для інвалідів та фінансування професійного навчання інвалідів. Акумуляція страхових внесків; визначення умов, порядку обслуговування і гарантій збереження коштів Фонду, що формуються за рахунок страхових внесків та інших джерел фінансування; фінансування страхових виплат, контроль цільового використання; ведення обліку та звітності, що стосується страхової діяльності від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, з тимчасової втрати працездатності.

Продовження таблиці 1

1	2
<i>Місцевий рівень</i>	
Департаменти соціального захисту населення при обласних державних адміністраціях	Моніторинг у сфері соціального захисту населення та соціального забезпечення; надання адресної соціальної допомоги і підтримки малозабезпечених громадян; контроль за правильністю і своєчасністю призначення та виплати соціальної допомоги; організація роботи відповідних підрозділів з нарахування та виплати соціальних виплат.
Місцеві державні адміністрації	Реалізація на місцевому рівні державної соціальної політики, забезпечення фінансування мережі закладів соціального захисту населення; розроблення та виконання комплексних програм.
Районні управління соціального захисту населення при міських радах	Розробка та організація коротких та довгострокових районних програм щодо соціального захисту мешканців району; надання адресної соціальної допомоги; призначення цільової грошової допомоги та державної соціальної допомоги.
Сільські, селищні, міські ради, ОТГ	Виконання комплексних програм щодо соціального захисту населення, здійснення фінансування соціальних виплат; контроль за цільовим призначенням та фінансуванням соціальних виплат;
Обласні, районні, міжрайонні та міські відділення Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, Фонду соціального захисту інвалідів	Надання допомоги з тимчасової непрацездатності; допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами; допомоги на поховання; забезпечення путівками на оздоровлення; відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків або професійних захворювань, проведення соціальної реабілітації; відшкодування матеріальної та моральної шкоди потерпілим і членам родини; надання інформаційно-консультаційних послуг інвалідам і підприємствам; співпраця з громадськими організаціями інвалідів.

Джерело: розроблено автором на основі вивчення нормативних джерел.

В аналітичній доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України зазначено, що «задекларовані наміри та революційні ідеї проривного соціального розвитку не були реалізовані повною мірою. Причинами цього були не тільки завищені соціальні очікування щодо швидкості та досконалості реформ, а й масштабна гібридна агресія Росії, спрямована на відновлення повноти контролю над Україною та відчуження її законної території. Замість проголошених реформ у соціальній сфері державна влада була вимушена зосередитися на вирішенні соціальних проблем ВПО, військовослужбовців, мобілізованих та демобілізованих осіб, раптово збіднілих верств населення, категорій населення, основним джерелом доходів якого є державний бюджет та соціальні фонди, а також на утриманні соціальних гарантій для працівників в умовах економічної кризи та державної політики регуляторної лібералізації для підприємств» [3].

На даний час в суспільстві спостерігається тенденція до неготовності брати відповідальність за особисте соціальне забезпечення та перекладання цих обов'язків на державу. Через такі фактори відбувається посилення пасивної соціальної політики: великий перелік соціальних пілг та допомог антистимулює індивіда до самозабезпечення та продуктивності його праці. Тому державне регулювання сфери соціального захисту відіграє ключову роль у протидії таким настроям суспільства та посиленні соціальної відповідальності громадян.

Специфіка сфери соціального захисту як об'єкта державного регулювання полягає у її організаційних особливостях (взаємодії держави, бізнесу та індивіда), територіальних особливостях (врахування індексу податкоспроможності регіону задля раціонального спрямування коштів на соціальний захист з державного бюджету та врахування соціального аспекту регіону), інституційних особливостях (ефективною взаємодією центральних, місцевих органів виконавчої влади та об'єднаних територіальних громад) та соціально-економічних особливостях (сприяння зайнятості населення, стимулювання впровадження активної соціальної політики та задоволення потреб населення) (Рис.1).

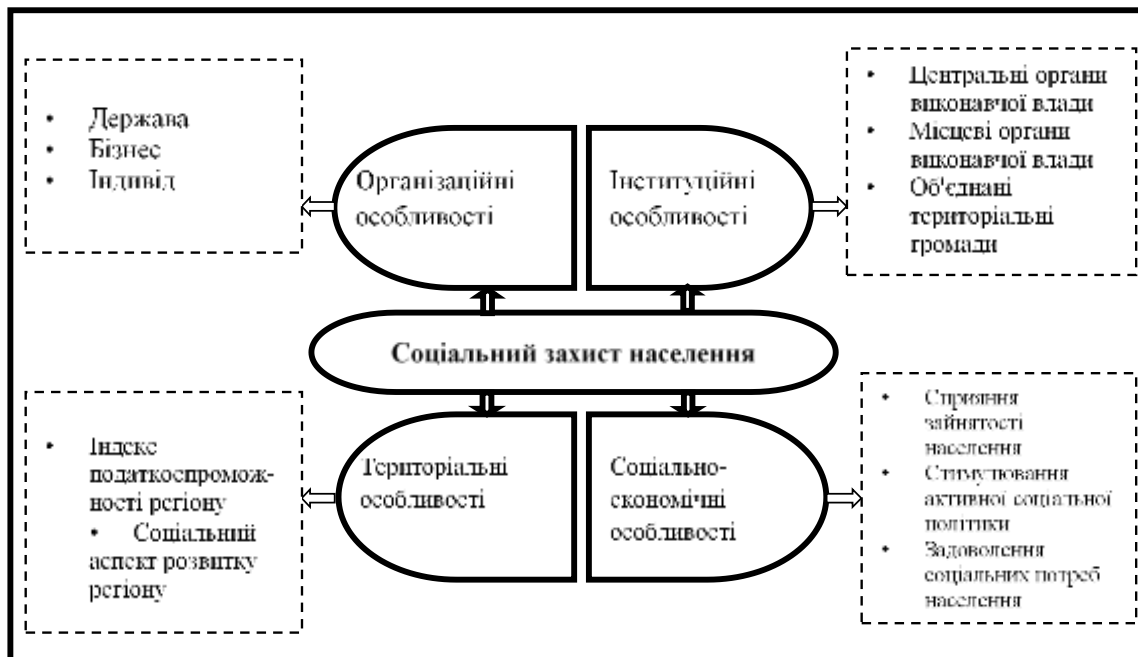

Рис.1. Адаптивна модель державного регулювання сфери соціального захисту населення в умовах децентралізації.

Джерело: розроблено автором.

Однією з важливих складових у сфері соціального захисту населення є її фінансове забезпечення. Джерелами фінансування соціального забезпечення є бюджетні та позабюджетні кошти (Рис.2). Реалізація державою соціальних програм та здійснення соціальних видатків потребують відповідних фінансових ресурсів та їх якісного розподілу.

Рис.2. Види джерел фінансування соціального забезпечення.

Джерело: розроблено автором.

Українська система соціального забезпечення законодавчо гарантує майже універсальне охоплення, проте ефективне охоплення є меншим через поширення неформальної зайнятості та незадекларованої праці. Наприклад, багато випадків, коли заробітна плата у договорі встановлюється на мінімальному рівні, в той час, як інша частина заробітної плати виплачується неофіційно готівкою [2].

Видатки на соціальний захист населення та соціальне забезпечення становлять одну з найбільших видаткових статей зведеного бюджету України, що свідчить про відсутність потужних важелів для стимулювання розвитку та посилення економіки. Аналіз динаміки обсягу видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення відносно ВВП свідчить про провідну роль соціальної функції держави щодо соціального захисту населення (Рис.3).

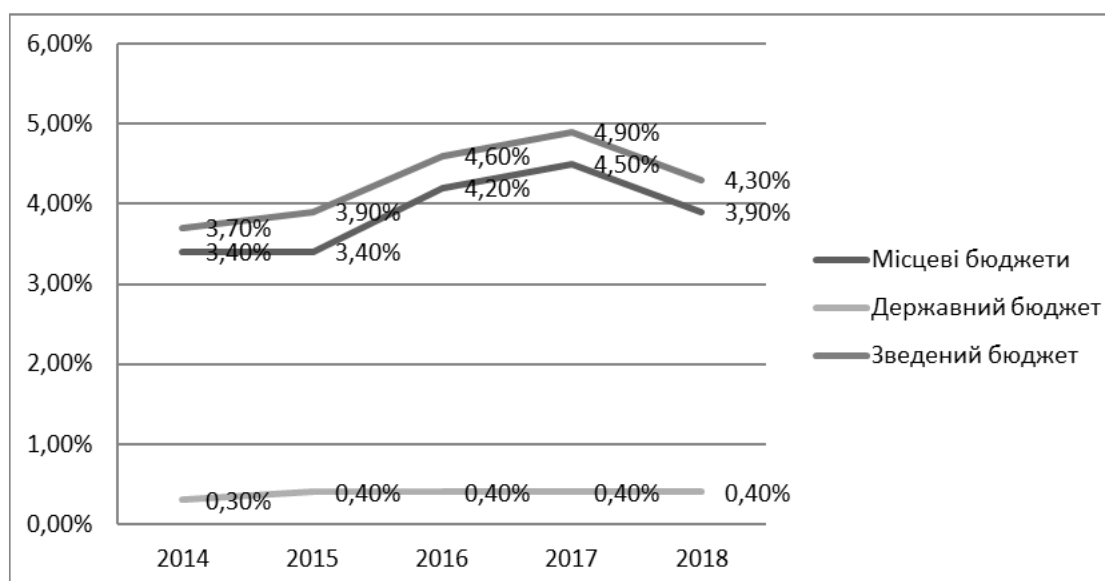

Рис.3 Динаміка видатків на соціальний захист у % до ВВП за 2014-2018 роки, %.

Джерело: сформовано автором на основі даних [1].

Як видно з проведеного аналізу відсоток видатків з державного бюджету на соціальний захист населення до ВВП впродовж 2014-2018 рр. приблизно тримається на одному рівні та становить 0,4%, лише у 2014 він становив 0,3% (Рис.3). Щодо відсотку видатків з місцевих бюджетів на соціальний захист до ВВП спостерігаємо його поступове зростання протягом 2014-2017 рр. з 3,4% до 4,5% та незначний спад у 2018 до 3,9%. Такі коливання пояснюються збільшенням соціального та бюджетного навантаження місцевих бюджетів через воєнні дії на сході України, зростанням кількості осіб, що потребують соціального забезпечення.

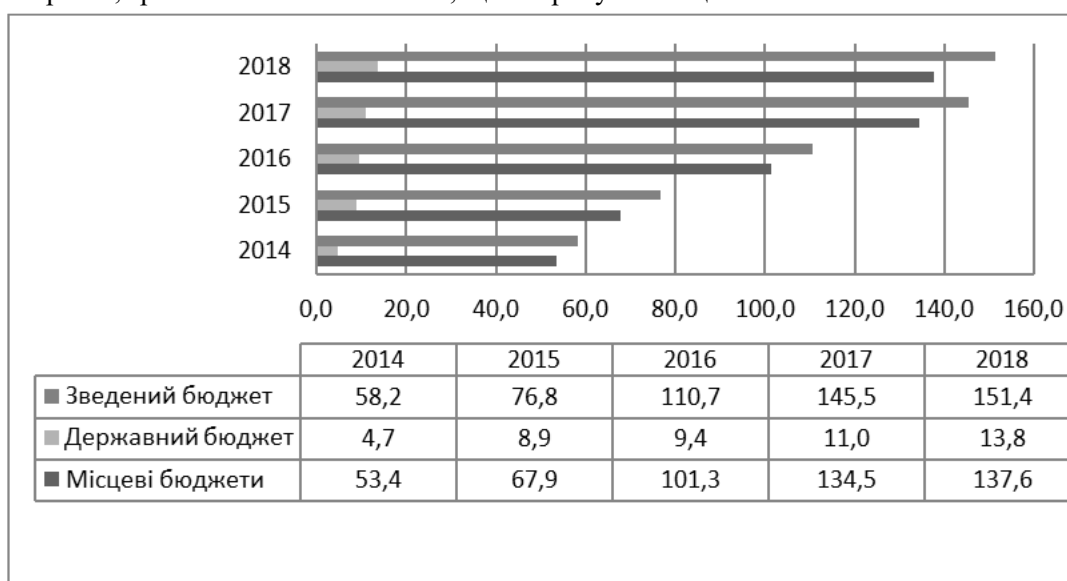

Рис.4. Динаміка видатків на соціальний захист у зведеному, державного та місцевих бюджетів України за 2014-2018 роки, млрд.грн.

Джерело: сформовано автором на основі даних [1].

Аналіз динаміки видатків на соціальний захист за 2014-2018 роки державного та місцевих бюджетів показує щорічне зростання їхнього обсягу (Рис.4). Суттєве зростання спостерігаємо у 2015 році у порівнянні з 2014 роком, що зумовлене збільшенням кількості видів соціальної допомоги та соціальних виплат як з державного, так і з місцевих бюджетів. У розрізі 2014-2018 років відбувається і значне зростання обсягів видатків на соціальну сферу за рахунок коштів місцевих бюджетів через активне впровадження фінансової децентралізації :

закріплення стабільних джерел доходів на місцевому рівні дало змогу розширити повноваження щодо здійснення соціальних виплат.

Проте обсяг видатків зі зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення не відображає реального обсягу фінансування соціальної сфери через те, що окремі складові видатків на фінансування соціальних виплат та заходів соціального захисту відносять до інших видаткових статей бюджету: видатки на житлово-комунальне господарство, освіту, охорону здоров'я тощо. Тож для зменшення видаткового навантаження в частині соціальних витрат з місцевих бюджетів насамперед потрібно запровадження та стимулювання з боку держави цілком нових підходів, а саме: впровадження системи страхової медицини, пенсійного страхування та розроблення програм економічного розвитку, що сприятимуть підвищенню якості та рівня добробуту населення.

Висновки. В умовах постійного реформування економіки, пошуку інноваційних підходів у сфері соціального захисту населення актуальним питанням є участь держави у сприянні та мотивації розвитку людського потенціалу як одного з чинників провадження соціальної політики. Створення належних умов державою для розвитку особистості дозволить знизити потребу у соціальному захисті через можливість зростання доходів населення для власного забезпечення. Модернізація сфери соціального захисту на інноваційних засадах та використанні світового досвіду у посиленні активної соціальної політики, зниженні рівня тіньової економіки та досягненні високих стандартів життя сприятиме підвищенню економічних можливостей держави.

Попри все, важливою умовою у проведенні ефективного реформування сфери соціального захисту є усвідомлення державою та суспільством потреби у тотальній взаємодії. Неможливо досягнути позитивного результату, опираючись лише на одностороннє виконання обов'язків. Активний розвиток сучасного суспільства, доступність інформаційних технологій та реалізація державою програм відкритості і прозорості діяльності державних структур створює цілком реальні передумови для формування діалогу держава-індивід. Така співпраця між людиною та державними інститутами дозволить вийти на новий рівень забезпечення суспільного добробуту та соціальної безпеки держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>
2. Система соціального забезпечення в Україні у 2014 – 2015 рр. і після: У напрямку ефективних мінімальних рівнів соціального захисту / Міжнародна організація праці; Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – Будапешт: МОП, 2016 // Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/documents/4508/wcms_504530.pdf
3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». – К. : НІСД, 2018. – 688 с. // Електронний ресурс]. – Режим доступу: : <http://www.niss.gov.ua>